

SOĞMATAR'DA SUNAKLI KAYA OYUĞU MEZARLAR

ROCK-CUT TOMBS WITH ALTAR IN SOĞMATAR

СКАЛЬНЫЕ ГРОБНИЦЫ -АЛТАРЬ В СОГМАТАРЕ

Yusuf ALBAYRAK*; Süheyla İrem MUTLU**; Semih MUTLU***; Bahattin ÇELİK****

Öz

Kuzey Suriye'de, Orta Fırat Vadisi'nde, Tişrin Barajı alanında yoğun olarak saptanan ve Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen ana kayaya oyulmuş kuyu tipi mezar geleneği, Anadolu'da şu ana kadar sadece birkaç yerleşimde saptanmıştır. Soğmatar Nekropolü'nde şu ana kadar yapılan çalışmalarda Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen 50 adet ana kayaya oyulmuş kuyu tipi mezar ortaya çıkartılmıştır. Bu tip mezarlardan beş tanesi makale konumuzu oluşturan sunaklı, sekili, nişli ve özenle kayaya oyulmuş özelliğe sahip olması açısından çok daha fazla önem taşımaktadır. Nitekim mezarlar yerel kültür özelliği göstermeyen, Erken Hanedanlar III/Akkad Dönemi'nde Orta Fırat Bölgesi'ne yönelik ticari yayılımın kültürel yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Bu tip özenle yapılmış kaya mezarı geleneğinin Güney Mezopotamya ile ticari ve kültürel ilişkileri gösterir nitelikte elit bir kesime ait olduğu düşünülmektedir. Bu tip mezarların Doğu Akdeniz'de Erken Tunç Çağı boyunca görülmele birlikte MÖ 3. binyılın son yüzyılında Erken Tunç Çağı IV evresinde esas olarak yaygınlaştığı bilinmektedir. Aynı şekilde Suriye Fırat Bölgesi'nde de aynı dönemlerde çok fazla sayıda ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca Soğmatar'da olduğu gibi çoğu tespit edilen kaya oyuğu mezar yapılarının genellikle tarıma elverişli olmayan, geçim kaynağı hayvancılığa dayalı, kayalık alanlara sahip bölgelerde yer alması, bu mezarları kullanan halkların daha çok göçebe bir kimlik taşıdığını düşündürmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalarla daha çok bilgiye ulaşılabileceği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğmatar, Nekropol, Kaya Oyuğu, Kuyu Tipi Mezar, Sunak, Erken Tunç Çağı

* ORCID: 0000-0002-2001-6718 Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 68100-AKSARAY. albayrakusuf55@hotmail.com

** ORCID: 0000-0001-7935-2890 Arş. Gör., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. suirem@gmail.com

*** ORCID: 0000-0003-2920-6275 Öğr. Gör., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. semihmutlu@harran.edu.tr

**** ORCID: 0000-0001-8386-0062 Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 75000-ARDAHAN. bahattincelik@ardahan.edu.tr

Abstract

Rock-cut shaft graves tradition which is dated to Early Bronze Age was found in Northern Syria, in the Middle Euphrates Valley, Tishrin Dam has been discovered also in several settlements in Anatolia up to now. In the archaeological excavation in the Soğmatar Necropolis up to the present date, fifty rock-cut shaft graves which are dated to Early Bronze Age, were uncovered. Five of these types of graves are much more important in terms of having an altar, terrace, niche and carved into the rock elaborately. As a matter of fact, it's considered that the graves do not show local culture characteristics, they show cultural reflections of the commercial spread towards the Middle Euphrates Region in the Early Dynasties III / Akkadian Period, which do not show local culture. It is thought that this type of carefully carved rock-cut shaft graves belongs to an elite group showing trade and cultural relations with Southern Mesopotamia. Although this type of tombs are seen throughout the Early Bronze Age in the Eastern Mediterranean, it is known that during the last century of the third millennium BC it became widespread during the Early Bronze Age. Likewise, the Syrian Euphrates region in the same period was revealed a large number. In addition, the fact that rock grave tombs, as in Soğmatar, were mostly found in the regions with rocky areas, which are not suitable for agriculture, livelihood based on livestock, suggest that the people using these graves have a more nomadic identity. It is understood that more information can be reached through researches on this subject.

Key Words: Soğmatar, Necropol, Rock-cut, shaft grave, Altar, Early Bronze Age

Аннотация

В Средней части северной Сирии, в Евфратской долине, на территории Тишринской плотины, в результате интенсивных раскопок, только в нескольких поселениях Анатолии были найдены скальные гробницы, датированные ранним бронзовым веком. В нынешних исследованиях, проведенных в некрополе Согматар, были обнаружены 50 скальных гробниц, датированных ранним бронзовым веком. Пять из этих типов гробниц, рассматриваемые в статье намного более важны с точки зрения того, что алтарь, форма, ниша и резные фигурки были вырезаны в скале. На самом деле, период ранних династий III / Аккада считается культурным отражением коммерческого распространения в районе Среднего Евфрата, гробницы не показывают местную культуру. Считается, что этот тип тщательно вырезанных скальных гробниц принадлежит к элитной группе, демонстрирующей торговые и культурные связи с Южной Месопотамией. Хотя гробницы такого типа встречаются в раннем бронзовом веке в Восточном Средиземноморье, известно, что в течение последнего столетия третьего тысячелетия до нашей эры оно стало широко распространенным и в раннем бронзовом веке. Точно так же в районе сирийского Евфрата в тот же период было обнаружено большое количество гробниц. Кроме того, тот факт, что гробницы скальных захоронений, как и в Согматаре, располагались в основном в регионах с каменистыми участками, не пригодных для ведения сельского хозяйства, и средство существования держалось в основном на животноводстве, позволяет предположить, что люди, использующие эти гробницы, вели кочевой образ жизни. Таким образом, исследования скальных гробниц, внесут большой вклад в научные открытия.

Ключевые слова: Согматар, Некрополь, Гробница, Алтарь, Ранний бронзовый век

1. Giriş

Özellikle M.S. 2. yüzyılda Ay Tanrısı Sin'e tapınım merkezi olması nedeniyle, ön plana çıkan Soğmatar, bugünkü Şanlıurfa ilinin 60 km. güneydoğusunda, Harran ilçesinin ise 40 km. kuzey doğusunda Tektek dağlarında önemli su kaynaklarının bulunduğu bir yerdedir

(Albayrak 2015, 180) (Harita 1). Soğmatar'ın bulunduğu alan çoğunlukla kayalık alçak tepelerden oluşmaktadır. Alana girişte sağ taraftaki alçak tepenin eteklerinde bir Nekropol, daha ilerde bir höyük ve höyüğün güneyindeki tepedeki kayalıklar üzerinde Ay Tanrısı Sin'in kabartması ve yazıtlar bulunur. Höyüğün kuzey, güney ve batı yönündeki tepelerin üzerinde kaya mezarları yer almaktadır. Bu mezarlar, Höyük etrafında bir daire çizer şekilde konumlandırılmıştır. Ayrıca bazı tepelerin eteklerinde ana kaya oyularak yapılmış kutsal alan ve yaşam alanı olarak kullanılan mekanlar yer almaktadır (Albayrak-Mutlu 2013: 338).

Soğmatar'da Erken Tunç Çağı'nın son evresine ait olduğu düşünülen sunaklı kaya mezarlarının hepsi Nekropol alanında yer almaktadır. Soğmatar'ın girişinde sağdaki alçak kayalık tepenin güneye bakan eteklerinde bulunan Nekropol alanında 2016 yılında Şanlıurfa Müzesi başkanlığında başlatılmış olduğumuz kazı ve temizlik çalışmaları 2018 yılında tamamlanmış, çalışmalar sonunda 72 tane kaya mezarı ortaya çıkarılmıştır. Nekropol'deki bu 72 mezarın tümü, Erken Tunç Çağı'nda açılmış olan ve bir kısmı Roma Dönemi'nde de kullanılmaya devam edilen kaya oyuğu mezarlardır. Bu mezarlardan 50 tanesi Erken Tunç Çağı mimari özellikleri gösterirken, 22 tanesi Roma Dönemi kaya mezar mimarisine uyarlanmaya çalışılmış, ancak sadece 12 tanesi tam anlamıyla uyarlanmış, geri kalan 10 mezar ise yarım bırakılmıştır. Bu 10 mezar, hem Erken Tunç Çağı hem de Roma Dönemi mezar mimarisi özelliği göstermektedir. Nekropol alanındaki Erken Tunç Çağı mezarlarının tümü, mezar girişine ulaşmak için ana kaya zeminine dikine açılan kuyu, mezar girişi ve mezar odasından oluşmaktadır.

Kaya mezarlarını, kaya oyuğu ya da kaya aralığı mezarları (Turani 1993, 67), yerli büyük kaya kitlelerinin tabii oyuk ve aralıkları ile ana kayaya direkt oyularak yapılan mezarlar olarak tanımlanmaktadır (Özgüç 1948, 14). Mezar odası girişleri açısından düz, kuyu biçimli, rampalı ve merdivenli girişler gibi farklılıklar, tek-ikili-çok odalı plan tipleri gösterse de genel yapısı ve kullanımındaki amaç açısından belirli bir bütünlük göstermektedir (Orthmann 1980,101). Soğmatar Nekropolünde Erken Tunç Çağı'na ait 5 mezar içerisinde sunak yer alır. Sunak kavramı, Hellence yazıtlarda "Bomos" (Berges 1986, 20), Latince'de "Ara" ya da "Monumentum" (Boschung 1987, 12) olarak anılmıştır. Antik dönemde sunakların, konutlarda, resmi yapılarda (Yavis 1946, 148-149), kült alanlarında (Berges 1986, 27) ve mezarlarda (Berges 1986, 18-21) olmak üzere oldukça geniş bir kullanım alanına sahip oldukları bilinmektedir.

2. Bölgede Erken Tunç Çağı Kaya Oyuğu Kuyu Tipi Mezar Geleneği

Kayaya ya da ana kayaya oyularak yapılmış olan mezarlar, genel olarak Kuzey Suriye'de Orta Fırat Vadisi'nde, yoğun olarak da Tısrin Barajı çevresindeki alandaki yerleşimlerde yoğun olarak gözlenmektedir. Kuzey Suriye'de Tell Banat (Porter 1995, 3-4; Porter 2002a, 1-36; Porter 2002b, 156-173), El-Qitar (Sagona 1986, 107-119), Tell-es Sweyhat (Zettler 1997, Fig.3.15), Tell Hadidi (Dornemann 1979, 113-151), Shamseddin (Meyer 1991, 43), Tell el-'Abd (Bounni 1979), Djerniye (Meyer 1991, 43), Tell Tawi (Orthmann 1980, 100-103), Halawa (Orthmann 1981, 53-59), Tell Selenkahiye (Van Loon 1973, 146), Wreide (Orthmann-Rova, 1991)'de rastlanmaktadır. Ayrıca Anadolu'da Karkamış'ın 30 km batısında yer alan Dibecik Höyük (Sertok 2007, 238), Urfa Müzesi tarafından kazı çalışmaları yürütülen Halfeti ve Göklü mezarları ve Oğuzeli Mezarı'nda da (Engin-Beyazlar 2006, 1-44) örneklerine rastlanmaktadır.

Kaya oyuğu mezar geleneği, MÖ 3.binyılın ikinci çeyreğinde, Erken Tunç Çağı III-IV evresinde Kuzey Suriye'de Orta Fırat Bölgesi'nde yaygın olarak görülmeye başlanmıştır ve kronolojik olarak da Erken Tunç Çağ'ın geç evresine (MÖ 2350-2000) yerleştirilmişlerdir. Ancak özellikle bölgenin güney kesimi olan Tısrin Baraj Alanı'nda yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre bölgede kaya oyuğu mezar geleneğinin

görüldüğü yerleşimlerde güney sınırını Wreyde yerleşimi oluştururken kuzey sınırını da Tell Banat yerleşiminin oluşturduğu görülmektedir (Cooper 2007, 63) (Harita 2). Ancak Güneydoğu Anadolu'da Dibecik Höyük, Halfeti ve Göklü mezarları ile Oğuzeli ve son dönem kazılarda Soğmatar'da ortaya çıkarılan kaya oyuğu mezarlarının varlığı, bu mezarların coğrafi şartlara bağlı olarak tarıma uygun olmayan kayalık alanlarda aranması gerektiğini gösterir niteliktedir.

Söz konusu mezar geleneğinin daha çok Güney Mezopotamya ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu görüşe göre mezar tipleri yayılım haritası dikkate alındığında taştan yapılmış kuyu tipi mezarların yerel gömü geleneğinden farklı bir gömü geleneğine dikkat çekilmektedir. Buna göre mezar kalıntıları yerel olmayan elit bir kesimi işaret etmektedir. Diğer bir deyişle bir mezar tipi olarak kuyu tipi mezarlar Erken Hanedanlar III/Akkad'ın Amanos ve Yukarı Fırat'a doğru ticari yayılımını yansıtmış olabileceği ve buna kültürel geleneklerin, idari işlerin, saray ve mezar yapımının da eşlik etmiş olabileceği düşünülmektedir.

Toprağa ya da kayaya oyulmuş kuyu mezarlar, büyüklükleri, düzenleri ve yapı kalitesi bakımından dikkate değer bir değişkenlik göstermektedir. Nitekim Tell-es Sweyhat ve Wreide'de Orthmann-Rova 1991, 10; Zettler 1997, 52, 54), bulunanlar gibi basit, düzensiz kesilmiş oval kuyu mezarlardan oluşabileceği gibi, Şemseddin ve Halawa'daki (Meyer 1991, 51; Orthmann 1981, Pl: 29–35) örneklerde olduğu gibi büyük, özenle iyi kesilmiş kayadan yapılmış iç mekana sahip örnekleri de bulunmaktadır. Bu mezarların daha geç örneklerinin merdivenleri, nişleri, pencere benzeri açıklıklar ve yerleşik baş koyma yerine sahip sekileri yeraltı evlerini andırıldığı görülmektedir. Bu tip mezarlarda bulunan ölü sayısı bölgeye ve mezara göre değişkenlik göstermektedir. Halawa yerleşiminin on iki bireye kadar ulaşan bir sayıyla en fazla sayıda bireyin gömülmüş olduğu mezara sahip olduğu bilinmektedir (Orthmann 1981, 73).

Söz konusu mezarlar genel olarak iki temel alt tipe ayrılmıştır. Bu tip kuyu mezarların ilki taştan inşa edilmiş olan grubu oluştururken¹, diğer grubu da toprağa ya da ana kayaya oyulmuş gruba dahil edilmiştir. Toprağa veya kayaya oyulmuş olan kuyu tipi mezarlar Orta Fırat Bölgesi'nde görülmekle birlikte tek ve çok odalı örneklerine göre çeşitlenmektedir.² Bu tip mezarların hepsi tonoz biçimli çatılara, çoğunluğu sekilere ve nişlere sahipken, bir kısmı da sabit bir şekilde yerleştirilmiş baş koyma yerlerine ve pencerelere sahip olduğu bilinmektedir (Carter-Parker 1995, 108).³

Ana kayaya oyulmuş olan bu kuyu tipi mezarlar diğer yandan yerel bir Kuzey Suriye gelişiminin en iyi örnekleri olarak görülmektedir. Küçük kuyu tipli mezarların basit örnekleri Selenkahiye ve Chuera (Orthmann 1986, 61-70) yerleşimlerinden bilinmekle birlikte bu mezar tipinin daha özenle yapılmış örneklerinin de Mezopotamya ile ilişkiler sonucunda geliştiği düşünülmektedir. Bu mezar tiplerinden çok odalı olan örneklerin ise nesiller boyu kullanıldığını ve yapımı için ciddi bir emeğin sarf edilmiş olduğu ve bir yere bağlanmayı temsil ettiği öngörülmektedir. Nitekim örneklerde de görüldüğü üzere mezarın girişine merdivenlerin yapılması veya giriş için büyük bir kaya ile kapı yapılması bu mezarların birçok kez kullanıldığını gösterir niteliktedir ve bu da mezarları kullananların

¹ Tek odalı taştan yapılmış kuyu tipi mezarlar, Kuzey Mezopotamya ve Güneydoğu Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir. Kuzey Suriye'de Tell-es Sweyhat yerleşiminde bu tip örneğe rastlanırken (Zettler, 1997:51-56) Anadolu'da taştan yapılmış kuyu tipi mezar grubuna örnek Gre Virike yerleşiminde ortaya çıkarılmıştır (Ökse, 2005).

² Halawa yerleşiminde özenli bir şekilde yapılmış olan bir kuyu tipi mezarın 3 m derinliğe sahip olduğu ve düzensiz bir şekilde yapılmış bir veya daha çok odasının olduğu bilinmektedir.

³ Halawa'daki mezarlardan birinde kadınların, sekiler üzerine yerleştirilirken, erkekler ve tek çocukların da tabana gömüldüğü örnekler bulunmaktadır.

uzun bir dönem bu bölgedeki varlığı ve bu mezar geleneğinin devamlılığını gösterir nitelikte değerlendirilebilir.

Soğmatar Nekropol alanında ortaya çıkarılan ana kayaya oyulmuş kuyu tipi mezarlar, dikdörtgen, kare ya da oval şekilde yapılmıştır. Mezar girişleri bir insanın ancak eğilerek girebileceği şekilde dikdörtgen plandadır. Şu ana kadar ortaya çıkarılan, dikdörtgen, kare veya oval bir plana sahip mezarların çoğunluğu tek odalı olmakla birlikte, geçişli iki odalı örnekler de bulunmaktadır. Kuzey Suriye'de ortaya çıkarılmış olan mezar tipleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Mezar odaları genelde sade olmakla birlikte, bazı odalarda sunaklar ve sekiler yer almaktadır. Soğmatar'da ortaya çıkarılan özenle şekillendirilmiş sunak ve sekilere sahip olan mezar örneklerinin planlarının hepsinin Janssen tarafından yapılan mezar tipolojisinde ilk gruba (Types A1) girdiği anlaşılmaktadır. (Janssen 2002, 239) Soğmatar'da saptananlar dışında bu tipte örnekler Kuzey Suriye bölgesinde Shamseddin ve Halawa yerleşimlerinde de rastlanmaktadır.⁴ Yapılmış olan tipolojik ayrımlardan diğer gruba giren oval biçimli tekli ve çoklu odalı örnekler de yine Soğmatar'da ortaya çıkan diğer grup kuyu tipi mezar örneklerini oluşturmaktadır. Burada dikkati çeken hususun sunak, niş ve sekilere sahip olan örneklerin sadece dikdörtgen planlı mezarlarda görülüyor olmasıdır. Halawa (Orthmann 1981, taf. 30, 33), Shamseddin (Meyer 1991, abb.13, 18-19) ve daha gelişmiş örneğiyle Tell Banat (Porter 2002, 156) yerleşimlerinde ortaya çıkarılan dikdörtgen planlı özenli bir şekilde yapılmış olan kaya oyuğu mezarların içerisinde de Soğmatar'daki mezarlarda görüldüğü gibi sunak, sekiler, nişler ve pencerelere sahip olmasının da ayrıca dikkati çeken önemli bir husus olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

3. Soğmatar Kaya Oyuğu, Kuyu Tipi, Sunaklı Mezarlar

3.1. K-5 No.lu Sunaklı Mezar (Resim 1)

Erken Tunç Çağı IV evresinde kullanım gördüğü düşünülen bu kaya oyuğu mezar, kuyu şeklinde girişe sahiptir, tek odalıdır ve mezar odasına giriş kapısı güneydendir. Giriş kısmı kuzey-güney yönlü 130 cm doğu-batı yönlü 92 cm. ve derinliği 195 cm'dir. Mezar odasının giriş kapısının doğu-batı genişliği 57 cm, yüksekliği 82 cm'dir. Mezar odasının kuzey-güney uzunluğu 315 cm doğu-batı genişliği 294 cm, derinliği ise 175 cm'dir. Odanın kuzeyinde in-situ şeklinde 'L' formulu bir sunak açığa çıkarılmıştır. Sunağın kuzey-güney uzunluğu 56 cm doğu-batı genişliği 54 cm'dir. Sunağın merkezinde 3,5 cm derinliğinde bir oyuk mevcuttur. Ayrıca mekan girişinin doğu ve batısında birer adet oyuk açılarak yapılmış bağlantısı tespit edilmese de sunakla bağlantılı olduğu düşünülen, zeminden 21 cm yüksekliğinde 2 adet yükseltiye rastlanılmıştır. İki yükseltinin de kuzeyinde oyukların bulunması kan akıtma yeri olabileceği fikrini düşündürmektedir. Girişin doğusundaki yükseltinin uzunluğu 152 cm doğu-batı genişliği ise 87 cm olup, batı yöndeki yükseltinin uzunluğu 152 cm, doğu-batı genişliği 87 cm'dir.

Ayrıca çalışmalar esnasında kırık durumda, çok yoğun ve dönem olarak Erken Tunç Çağı III-IV evresine tarihlendirilen kap parçaları ele geçmiştir. Sağlam olarak ele geçen buluntulardan en önemlisi Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen pişmiş topraktan yapılmış kuş tasvirli bir çingirak⁵, yine Erken Tunç Çağı III-IV evresine ait yatay bant boya bezemeli,

⁴ Form ve plan olarak Shamseddin 40 No.lu Mezar (Meyer 1991, abb.13, 18-19) ile büyük benzerlikler taşıyan kaya oyuğu, kuyu tipi mezarın bir diğer benzer örneği her ne kadar geçişli, iki odalı bir plana sahip olsa da form olarak aynı tipolojide değerlendirilebilecek Halawa'daki (Orthmann 1981, taf.30, 33) H-35 ve H-2 no.lu mezarlarda gözlenmektedir.

⁵ Söz konusu pişmiş topraktan yapılmış olan çingirakın benzerleri Kuzey Suriye yerleşimleri dışında en yakın benzeri Gre Virike'de Erken Tunç Çağı'na ait üç küçük çocuğun bulunduğu kuyu mezarda, çok sayıda mezar eşyası

Yalın Basit Mal grubuna ait bir çömlekcik, yine aynı döneme ait kısa boyunlu bir çömlek, yine Yalın Basit Mal grubuna ait bir bardak, ayaklı bir çömlek ve iki adet oyuncak arabaya ait olduğu anlaşılan pişmiş toprak tekerlek tespit edilmiştir.

3.2. K-34 No.lu Sunaklı Mezar (Resim 2)

Nekropol alanının bittiği batı tarafta, güneybatı köşedeki K-35 nolu mezarın hemen doğusunda yer almaktadır. Mezar odasındaki dolgu toprak miktarı alanın yüzeyiyle hemzemin nitelikteydi. Seviye inme çalışmalarında bahsi geçen mezar odasındaki dolgu toprağında belirgin bir katmanlaşmanın olmadığı mezar odasının dolgu toprak ve taş yığımlarıyla kapatıldığı anlaşılmıştır. Yapılan temizlik sonucunda kuyu tipi mezar yapısı olduğu görülmüştür. Mezar yapısının şekli oval biçimde olup sonradan dikdörtgen şekil verildiği gözlenmiştir.

Dikdörtgen şeklinde yapılan mezar yapısının kapısı 77x52cm, derinliği ise 40 cm ölçülerinde olup mezar odasına giriş, güneydoğu ve güneybatıda yer alan 37 cm genişliğinde birer adet basamakla yapılmaktadır. Mezarın kuyu kısmı 130x100 cm ölçülerinde, derinliği ise, 130 cm olarak ölçülmüştür Kapıdan girildikten sonra 37 cm yüksekliğinde bir basamakla mezar odası tabanına ulaşılmaktadır. Genişliği 3.00x3.10 m olan mezar odasının yüksekliği de 180 cm'dir. Mezar girişinin tam karşısında, kuzey duvarında 'L' formu, yüksekliği 100 cm genişliği, 70 cm, derinliği ise 40 cm olarak ölçülmüş olan bir sunak olduğu dikkati çekmiştir. Sunağın önündeki zeminde ise genişliği 72x63 cm ölçülerinde, korunan yüksekliği 9 cm olan akıtacaklı bir sıvı haznesinin sunak ile bağlantılı olduğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca yine mezar odasının kapı girişinin doğu ve batısında karşılıklı yerleştirilmiş iki adet seki bulunmaktadır. Bu sekilerden batıda yer alan ve şekil olarak oval bir yapıya sahip olan sekinin korunan yüksekliği 10 cm ve genel ölçüleri de 140x83 cm olarak ölçülmüştür. Doğuda yer alan seki ise 141x94 cm ölçülerinde olup korunan yüksekliği 13 cm'dir. Mezar odasının tabanı kireç taşı ile sıvanmıştır.

3.3. K-35 No.lu Sunaklı Mezar (Resim 2)

Nekropol alanın bittiği batı kısımda, güneybatıda sonuncu olarak tespit edilen kuyu tipi kaya oyuğu mezardır. Mezarın kuyu kısmı 130x100 cm ölçülerinde, derinliği ise, 150 cm olarak ölçülmüştür. Mezar yapısına ilk giriş sağlandığı esnada üç adet batıda üç adet doğuda olmak üzere alt alta sıralanmış toplam altı adet in-situ nitelikte basamakla mezara giriş sağlanır. Ayrıca kuyunun zemininde, güney kısımda, 30 cm yüksekliğinde, ana mekana girişi sağlayan bir basamak bulunmaktadır. Dikdörtgen biçime sahip mezar odasının kapısı 70x60 cm ölçülerindedir. Mezara giriş kapısından girdikten sonra mezar odasına 20 cm yükseklikte bir basamak ile giriş yapılır. Kuzey-güney uzunluğu 2.71 m olan mezar yapısının doğu-batı genişliği ise 2.62 m yüksekliği ise 170 cm'dir. Mezar odasının kuzey duvarında yüksekliği 130 cm, genişliği 60 cm ölçülerinde bir sunak yapısı bulunur, Sunağın önünde sunakla bağlantılı dairesel biçimli, 100 cm çapında, zeminden yüksekliği 10 cm olarak ölçülen bir yükselti yer almaktadır. Sunağın üstünde doğu ve batıda olmak üzere iki adet pencere görümlü 30x33 cm ebatlarında, 20 cm genişliğinde nişler bulunmaktadır. Her bir nişin hemen üzerinde yay biçiminde yapılmış doğu-batı yönlü uzantılı oyuklar yer alır. İki nişin hemen ortasında ise uzunlamasına 1.95x1.80 m ölçülerinde sunakla birleşen bir yükselti bulunmaktadır. Mezar odasının doğusunda ve batısında olmak üzere iki adet seki yer almaktadır. Söz konusu sekilerden doğudakinin ölçüleri, 80x91 cm olup korunan yüksekliği

ile birlikte pişmiş topraktan yapılmış iki adet oyuncak kağıt tekerleği ve kuş biçimli bir çingirakla birlikte ele geçmiştir (Ökse ve Bucak, 2001, 193; Ökse ve Görmüş, 2008: 8).

33 cm'dir, batıda yer alan sekinin ise ebatları 111x72 cm olup korunan yüksekliği de 34 cm olarak ölçülmüştür.

Bu kaya oyuğu mezar yapısını diğer sunaklı mezarlardan farklı kılan nokta, dikkatli bir şekilde bakıldığında mezar odasının karşı duvarında iki adet pencere görünümüli nişleri ile *gözleri*, nişlerin hemen üzerinde yatay olarak uzanan yay biçimli oyuklar ile *kaşları*, nişlerin arasında sunağa doğru uzunlamasına inen yükseltisi ile *burnu* ve sunak ve sunakla bağlantılı dairesel formlu yükseltisi ile de *ağıza* benzeyen stilize insan yüzü betimli bir görüntünün oluşturulmaya çalışılmasıdır. Kaya oyuğu mezar geleneğinin geliştiği coğrafi dağılıma bakılacak olduğunda, genellikle tarım yapılamayan, çorak, daha çok hayvancılık ekonomisine dayalı yerleşimlerde tercih edildiği göz önüne alınırsa, belki de resmedilmeye çalışılan yayla kültürüyle bağlantılı, ataerki sosyal yapının dini inançlarına yansımalarıdır. Ayrıca betimlenmeye çalışılan stilize insan yüzünün şekline bakılarak Wreide'deki kaya oyuğu mezarlarda (Orthmann-Rova 1991, Abb. 24, 30-34) ve Halawa'da (Orthmann 1989, 82-Abb.51/2) ele geçen heykelciklerin özellikle göz ve burun kısmı ile büyük benzerlikler taşıdığı görülürken, belki de etnik veya sosyal yapı ve dolayısıyla inanç sistemi olarak da ortak noktaların bulunduğu hususunu akla getirmektedir.

3.4. K-36 No.lu Sunaklı Mezar (Resim 3)

K-35 nolu mezarın hemen kuzeyinde, Nekropolun batı sınırında yer alan ana kayaya oyulmuş bu mezar yapısı da kuyu tipi mezar yapısına örnektir. Mezarın Kuyu kısmı 140x150 cm ölçülerinde, derinliği ise, 160 cm olarak ölçülmüştür. Kuyu kısmında doğu ve batıda mezar odasına girişi sağlayan birer basamak yer alır. Mezar odasına girişi sağlayan kapı 90x80 cm ölçülerindedir. Mezar odasının zemini, girişten 20 cm aşağıda yer almaktadır. Mezar odası, 290x300 cm ölçülerinde ve 190 cm yüksekliğindedir.

Mezar odasının girişinde doğuda ve batıda olmak üzere 2 adet seki yer almaktadır. Batıda yer alan sekinin ölçüsü 50x55 cm olup korunan yüksekliği ise 40 cm olarak ölçülmüştür. Doğuda yer alan sekinin ölçüleri ise 65x38 cm olup korunan yüksekliğinin de 37 cm olduğu tespit edilmiştir. Mezar odasının kuzeyinde 37x33 cm ölçülerinde, korunan yüksekliği 120 cm olan bir sunak taşı yer almaktadır. Bu sunağın da önünde 33x29 cm ölçülerinde akıtacaklı bir sıvı haznesi bulunmaktadır. Sıvı haznesinin ortasında ise korunan yüksekliği 7 cm olarak ölçülen oval bir çukur vardır. Mezar içerisinde dağınık şekilde insan kemiklerinin yanı sıra, sunağın hemen doğusunda iki adet bronz halka küpe, iki adet bronz iğne ve kemikten yapılmış bir adet kolye ucu bulunmuştur. Ayrıca oldukça fazla sayıda Erken Tunç Çağ IV evresine ait mal gruplarından olan Yalın Basit Mallar ve Metalik mal grubuna giren çanak, çömlek, kase ve bardak formları ele geçmiştir.

3.5. K-39 No.lu Sunaklı Mezar (Resim 4)

K-36 No.lu mezarın kuzey doğusunda yer alır. Mezarın kuyu kısmı, 130x120 cm ebatlarında, derinliği ise, 120 cm'dir. Kuyunun güneyinde iki adet basamakla mezar girişine inilmektedir. Merdivenlerin birinci basamağı 86x24 cm ebatlarında, korunan yüksekliği 11 cm'dir, ikinci basamağın ölçüleri ise 95x12 cm olup korunan yüksekliği 11 cm'dir. Mezar odasının girişi dikdörtgen biçimli bir kapıyla sağlanmaktadır ve bu kapı 80x60 cm ölçülerindedir. Mezar odası, 300x340 cm ölçülerinde ve 160 cm yüksekliğindedir. Mezar odasının kuzey duvarında yer alan yüksekliği 50 cm, genişliği 60 cm olarak ölçülen sunak muhtemelen yarım bırakılmıştır. Çünkü diğer sunaklara göre oldukça küçük olduğu gözlenmiştir. Sunak yüksekliği 50 cm ve genişliği 60 cm'dir.

Mezar odası içinde doğuda ve batıda olmak üzere 110x70 cm boyutlarında, yüksekliği 9 cm olarak ölçülen iki adet seki ve mezar ortasında kare planda bir yükselti yer almaktadır. Ortasında 40 cm çapında bir oyuk yer alan bu yükselti 60x60 cm ölçülerinde ve

10 cm. yüksekliğindedir. Ayrıca mezar odasının kuzeybatı köşesinde K-38 No.lu mezara geçiş sağlayan bir açıklık ve bu açıklık önünde 70 cm derinliğinde bir çukur yapısı ortaya çıkarılmıştır. Kemiklerin çoğunluğunun kuzeybatıda yer alan bu çukurdan ele geçmesi bu çukurun bir kemik çukuru olduğunu göstermektedir.

Mezar içerisinde 4 adet boncuk, koni biçimli bir adet baskı mühür ve bir adet obsidyen dilgi taşı bulunmuştur. Ayrıca oldukça fazla sayıda Erken Tunç Çağı IV evresine ait mal gruplarından olan Yalın Basit Mallar ve Metalik mal grubuna giren çanak, çömlek, kase ve bardak formları ele geçmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme:

MÖ 3.binyılın ikinci yarısında görülen nüfus artışı ve gelişen ticari ilişkiler sonucunda anıtsal yapılara sahip büyük boyutlu şehir yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Bu şehir yapılaşması siyasi gelişmelerle birlikte sosyal gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Farklı halkların farklı coğrafyalara yayılımından dolayı çeşitli kültürel farklılaşmayı da ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu kültürel farklılaşmanın önemli unsurlarından birini oluşturan ölü gömme geleneğinde de çeşitlilik görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde bölgede yaşanan önemli sosyal gelişmeyle birlikte elit bir kesimin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durumun mezar yapılarına da yansdığı ve elit kesime ait olan aile bireylerinin aynı mezara gömülerek çoklu mezar geleneğinin geliştiği düşünülmektedir. Böylelikle uzun süreli kullanım görmüş mezarlarla karşılaşmıştır.

Soğmatar'da ortaya çıkarılan MÖ 3.binyılın ikinci evresine (Erken Tunç Çağı III-IV) ait elli adet kayaya oyulmuş mezarlardan beş tanesinin sunaklı, nişli ve sekili özellikte olması bu mezarları kullanan kesimin elit ailelere ait olduğunu düşündürür niteliktedir.

Kaya oyuğu kuyu biçimli mezarları kullanan halkların etnik kimliğiyle ilgili bir tanımlamaya gidildiğinde ise, bu tip mezarların bulunduğu tüm coğrafi bölgeye bakılması gerektiği düşünülmektedir. Kuyu tipi mezarlar sadece Fırat bölgesinde değil, aynı zamanda çok daha güneyde Tell Bi'a'da (Strommenger-Kohlmeyer 1998)'da görülmektedir. Ayrıca Batı Suriye, Levant, Filistin, Ürdün'de de ortaya çıkarılmış oldukları bilinmektedir. Bu tip mezarların Doğu Akdeniz'de Erken Tunç Çağı boyunca görülmekle birlikte MÖ 3. binyılın son yüzyılında Erken Tunç Çağı IV evresinde esas olarak yaygınlaştığı bilinmektedir. Aynı şekilde Suriye Fırat Bölgesi'nde de aynı dönemlerde çok fazla sayıda ortaya çıkarılmıştır. Bu dağılıma bağlı olarak Cooper tarafından bu tip mezarların sahiplerinin Sami halklarına ait olduğu öne sürülmektedir (Cooper 2007, 67). Kuzey ve Batı Suriye'de özellikle Erken Tunç Çağı sonu boyunca varlığı bilinen Amorit halklarının bu tip mezarları kullanmış olabileceği düşünülmektedir (Cooper 2007, 67).

Ayrıca Soğmatar'da olduğu gibi çoğu tespit edilen kaya oyuğu mezar yapılarının genellikle tarıma elverişli olmayan, geçim kaynağı hayvancılığa dayalı, kayalık alanlara sahip bölgelerde yer alması, bu mezarları kullanan halkların daha çok ataerkil bir yapıya sahip olan göçebe bir kimliğe sahip olabileceği fikrini akla getirebilir. Nitekim göçebeler için en eski zamanlardan itibaren mezarların öneminin atalara duyulan güçlü bir tapınma duygusundan kaynaklandığı da bilinmektedir. Bu amaçla ataya prestijini yükseltecek ilahi bir köken verilmeye çalışılır ve bu şekilde ona tapmayı haklı kılmak ve tanrıya tapmakla özdeşleştirmek istenir. Bu ata bazen hükümdarın ya da kurucu kahramanın ataları bazen de ölümünden itibaren bizzat kendisi ata haline gelen bir hükümdarla özdeşleşebilen, kabilenin, aşiretin ya da krallığın ortak ataları olabilmektedir. Göçebelerin, yaşadığı hayatın aynısını öldükten sonra da yaşayacağına dair inancının da eklenmesiyle mezar yapısının önemi de artmıştır.

Soğmatar'da Nekropol alanındaki Erken Tunç Çağı'na ait sunaklı mezarlar da dahil tüm mezarlar kuyu biçimlidir. Sunaklı mezarların kuyu girişleri dikdörtgen ve kare

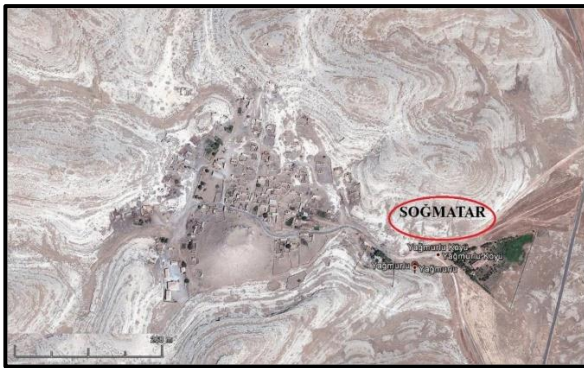
planlıdır. Mezar girişine inmek için kuyu duvarlarına merdiven işlevi gören çıkıntılar ve oyuklar yapılmıştır. Mezar girişleri bir insanın ancak eğilerek girebileceği yüksekliktedir. Girişten sonra içeride bir merdiven ile mezar odasına inilmektedir. Sunaklı mezarların tümü tek odalı, dikdörtgen veya kareye yakın plandadır. Oda yükseklikleri ise bir insanın eğilerek hareket edebileceği ölçülerdedir. Mezarlarda Sunakların tümü girişin karşısında yer alan kuzey duvarında ve tam ortada yer alır. Sunaklar ana kaya ile bağlantılı yapılmıştır. Sunakların önünde zeminde kare veya oval planda sununun gerçekleştiği ortası oyuk bir bölüm yer alır. Sunak ile bağlantılı olan sekiler mezar girişinin sağ ve solunda yer alırlar. Bu sekiler üzerinde oyuk şeklinde kanallar bulunur. Mezar girişleri kare ya da dikdörtgen bir taş ile kapatılmıştır.

Soğmatar'da ortaya çıkarılan kaya oyuğu, kuyu tipi sunaklı mezarların özenle yapılmış olmaları ve özellikle K-36 No.lu Mezar'da karşı duvar üzerine pencereler, nişler ve oyuklarla resmedilmeye çalışıldığını görüğümüz insan yüzü biçimi uygulaması düşünüldüğünde, bu mezar ve uygulamalarının Erken Tunç Çağ'ın sonlarında ticari amaç doğrultusunda bölgeye gelen ve göçebe bir kimliğe sahip halkların atalarını temsil ediyor olabileceği fikrini akla getirebilir.

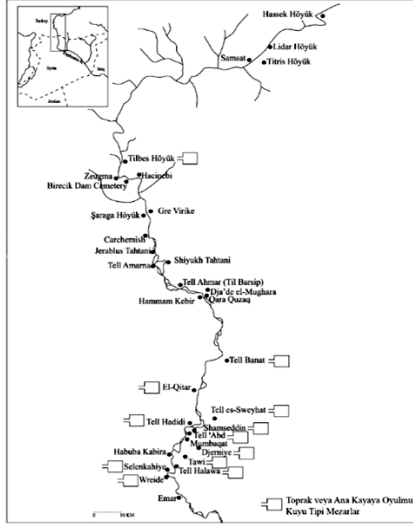
Kaynakça

- Albayrak, Y.- S.İ. Mutlu (2013) Soğmatar Kutsal Alanı Ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması 2012, 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 337-352
- Albayrak, Y. (2015) Soğmatar Kült Merkezi İle İlgili Yeni Öneriler. Belgü, *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 179-194
- Berges, D. (1986) *Hellenistische Rundaltare Kleinasiens*, Wasmuth Buchhandlung Und Antiquariat Kg, Berlin.
- Boschung, D. (1987) *Antike Grabaltare Aus Den Nekropolen Roms*, Verlag Staempfli & Cie Ag., Bern.
- Bounni A. (1979) "Preliminary Report On The Archeological Excavations At Tell Al-'Abd And 'Anab Al-Safinah (Euphrates) 1971-72", *Archeological Reports From The Tabqa Dam Project: Euphrates Valley, Syria*, 49-62.
- Carter, E.- A. Parker (1995) "Pots, People And The Archaeology Of Death İn Northern Syria And Southern Anatolia İn The Latter Half Of The Third Millennium Bc", Ed.. S. Campbell Ve A. Green, *Archaeology Of Death İn The Ancient Near East*, Oxford: Oxbow, 96-116.
- Dornemann, R. H. (1977) "Teli Hadidi: A Millennium Of Bronze Age City Occupation", Ed. D. Freedman, *Archaeological Report From The Tabqa Dam Project-Euphrates Valley, Syria/ Aasor*, 44: 113-150.
- Engin A.- A. Beyazlar (2016) "Bir Erken Tunç Çağı Iı-Iıı Kaya Oyuğu Mezarı Ve Ortaya Koyduğu Yeni Bulgular", *Eurasian Academy Of Sciences Eurasian Art & Humanities Journal*, Volume:5, 1-44.
- Meyer, J. W. (1991) Graber Des 3. Jahrtausends V. Chr. Im Syrischen Euphrattal: 3. Ausgrabungen Im Samseddin Und Djerniye, Bonn: *Saarbrücker Druckerei Und Verlag*, No. 325 (Feb., 2002), 1-36.
- Orthmann, W. (1980) "Burial Customs Of The 3rd Millennium Bc İn The Euphrates Valley", Ed. J. Margueron, *Le Moyen Euphrate*, Paris, 97-122.
- Orthmann, W. (1981) *Halawa 1977-1979*, Bonn.
- Orthmann, W. (1986) "The Origin Of Tell Chuera", Ed. H. Weiss, *The Origins Of Cities İn Dry-Farming Syria And Mesopotamia İn The Third Millennium B.C.*, Guilford: Four Quarters Publishing Co., 61-70.

- Orthmann, W.- E. Rova (1991), *Graber Des 3 Jahrtausends V.Chr. Im Syrischen Euphrattal: 2. Ausgrabungen In Wreide*. Saarbrücken: Saarbrücker.
- Ökse, A. T.- E. Bucak (2001) "Karkamış Barajı-Gre Virike 1999 Kazısı", 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı-1*: 191-203.
- Ökse, A. T. (2005) "Early Bronze Age Chamber Tomb Complexes At Gre Virike (Period Iia) On The Middle Euphrates", *Bulletin Of The American Schools Of Oriental Research* 339: 21-46.
- Ökse, A. T.- A. Görmüş (2008) "Gre Virike'de Bulunan Bir Kuyu Mezar Ve Mezar Eşyası Arasında Ele Geçen Bir Pişmiş Toprak Çıngırak", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2008/1: 7-19.
- Özgüç, T (1948) *Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Porter, A. (1995) "Tell Banat-Tomb 1", *Damaszener Mitteilungen* 8: 1-50.
- Porter, A. (2002a) "The Dynamics Of Death: Ancestors, Pastoralism, And The Origins Of A Third-Millennium City In Syria", *Bulletin Of The American Schools Of Oriental Research*, 325, 1-36.
- Porter, A. (2002b) "Communities In Conflict: Death And The Context For Social Order In The Euphrates River Valley", *Near Eastern Archaeology* 65, 156-173.
- Sagona, A. (1986), "An Early Bronze Age Iv Tomb At El-Qitar, Syria", *Abr-Nahrain* 24: 107-119.
- Sertok, K. (2007) "Fruit Stands And The Definition Of A Cultural Area Around Carchemish", *Euphrates River Valley Settlement The Carchemish Sector In The Third Millennium Bc, Levant Supplementary Series*, Volume 5, 238-249.
- Turani, A. (1993) *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Van Loon, M. (1973) "A First Result Of The 1972 Excavations At Tell Selenkahiye", *Annales Archeologiques Arabes Syriennes* 23: 145-158.
- Yavis C. G. (1949) *Grek Altars, Origins And Typology*, St. Luis University Press, Missouri.
- Zettler, R. L. (1997), "Surface Collections And Excavations In The Lower Town And Lower Town South", Ed. R. L. Zettler Vd. *Subsistence And Settlement In A Marginal Environment: Tell Es-Sweyhat, 1989-1995 Preliminary Report*, Michigan: Ann Arbor, 35-72.

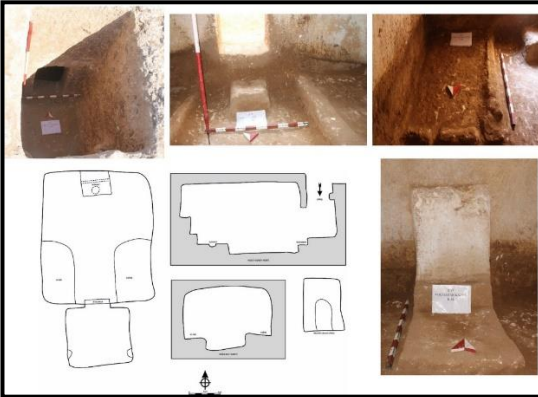
Harita 1: Soğmatar Uydudan Görünümü

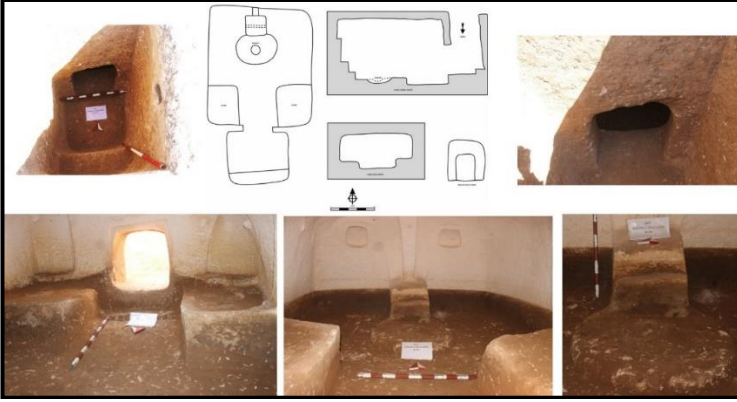
Harita 2: Kuzey Suriye ve Fırat Vadisi'nde MÖ 3. Binyıl kayaya yulmuş kuyu tipi mezarların görüldüğü yerleşimler (Cooper 2007,64'den uyarlama)

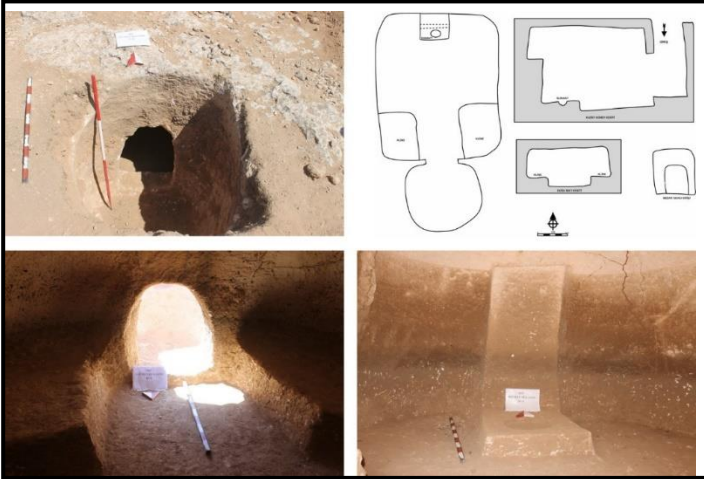
Resim 1: K-5 No.lu Mezar (Giriş, sunak, buluntuların bir kısmı) ve Planı

Resim 2: K-34 No.lu Mezar (Giriş, kapı, sekiler, sunaktan görünüm) ve Planı

Resim 3: K-35 No.lu Mezar (Giriş, Sekiler, Nişler, pencereler ve sunak) ve Planı

Resim 4: K-36 No.lu Mezar (Giriş, sekiler, sunak) ve Planı

Resim 5: K-39 nolu mezar